

מרבם היה — דלגמריה דרב הווי צריכי, היו צריכים ללמוד מרבם את השמועה שקיבל הוא מרבו, ואילו לסבריה דרב את ההסבר ותוספת ההבנה של רבם לא הווי צריכי, כי היו יודעים להסביר ולפרש מדעתם.

ולפיכך גם אם יספר להם רבם את המעשה הבא לפני בית הדין וילמד אותם את אשר שמע מרבתינו בענין זה, לא יכריעו כמו הכרעת רבם בגלל דבריו, אלא רק לאחר שיבררו את שורשי הסברות לפי הבנתם יפסקו את הדין מדעתם, והרי הם נידונים כתלמיד המכריע מדעת עצמו ולא על פי רבו.⁽¹⁷⁾

אבל בדיני טומאות וטהרות מצרפים את

אבל בדינים הצריכים מן התורה לכל הפחות שלושה דיינים, כגון דיני ממונות ודיני נפשות ודיני מכות, וקבלת עדות קידוש החדש, ועיבור שנה, אם היו שני דיינים שהם אב ובנו, או הרב ותלמידו, אין מונין להן אלא אחד, ואינם נידונים כשני דיינים.⁽¹⁶⁾

הרי מבואר בכרייתא שדעת התלמיד אינה מצטרפת להכרעת הדין עם הרב וקשה לרב.

ומתוצאת הגמרא: **כי קאמר רב שאפשר לצרף את דעת התלמיד עם רבו להכרעת הדין בדיני נפשות, מדובר בתלמידים כגון רב כהנא ורב אסי, שאינם מכריעים את הפסק לפי סברת רבם, לפי שכל לימודם**

חיטים והודה לו בשעורים, הרי הם באים לבית המדרש וכל מי שאומר את דעתו מצטרף למנין מהי ההלכה [לא לגבי הבעלי דינים שבבית דין] ומהאי טעמא גם התלמידים יכולים לומר את דעתם, אבל כשעומדים למנין להכרעת הדין מכריעים הדיינים בינם לבין עצמם לפי מה שהוציאו מההלכה קודם לכן. ולפי זה הבן מצטרף עם רבו כשתי דיעות לגלות את ההלכה קודם הכרעת הדין, אבל בגמר הדין אינו מצטרף. וכן ביאר הגרי"ז בדעת הרמב"ם ראה הערה קודמת.

17. רש"י הוסיף: "דאי משום גמרא דשמע מיניה, כל ישראל נמי ממושה קיבלו, ואין אלו טעמי הבנת ליבו דנימא אם היתה חכמתו מרב אחר היה אומר טעם אחר", כלומר הבנתם לא היתה מושפעת כלל ממה שאמר להם רבם, אלא היו דנים כל שמועה ששמעו לפי הבנתם הם.

ובשולחן ערוך [יח ה] כתב לחלק שאם הרב תלמיד מצטרף למנין, מכל מקום אם נסתפקו הבית דין באיזו הלכה כגון מה הדין בתבעו

אינם מצטרפים, שהרי הם פסולים לדון יחד. וראה הערה הבאה.

16. לכאורה צריך ביאור מהיכתי תיתי לצרף את האב ובנו הרי הם קרובים ופסולים לעדות. וכתב הרמב"ם [סנהדרין יא ח] שמדובר באופן שאחד מהם דיין בסנהדרין והשני הוא מן התלמידים היושבים לפני הסנהדרין, שאם אמר תלמיד יש לי ללמד זכות או חובה שומעין דבריו ונושאים ונותנים עימו ונמנין עימו. והשיגו הראב"ד הרי בשעת משא ומתן אין עומדים למנין, ולאחר גמר דין פשיטא שאין מצטרפים. ועל עיקר הקושיה כתב הראב"ד שבאמת מטעם זה אין אב ובנו מצטרפים אלא לטומאות וטהרות שאין צריך בית דין ורק הרמב"ם הוצרך לתירוץ הנזכר משום שהוא גרס בכרייתא שגם בדיני ממונות מצטרפים התלמיד ורבו.

ובישוב שיטת הרמב"ם כתב הכסף משנה שם וביאור דבריו בקהילות יעקב [ג] שאף שאין התלמיד מצטרף למנין, מכל מקום אם נסתפקו הבית דין באיזו הלכה כגון מה הדין בתבעו

דעת התלמיד גם אם כל ידיעותיו בין בהלכה ובין בסברא הן משל רבו. (18)

אמר רבי אבהו, עשרה דברים שנינו במשנה שיש בהם חילוק בין דיני ממונות לדיני נפשות, וכולן אין נוהגין בשור הנסקל, שאינו שווה באף אחד מהם לדיני נפשות, חוץ מכך שצריך הכרעת דינו בעשרים ושלשה.

מנא הני מילי, מנין שיש חילוק בין דיני נפשות של אדם לדין שור העומד להיסקל?

אמר רב אחא בר פפא: דאמר קרא [שמות כג ו] "לא תטה משפט אביונך בריבו", וכך

הוא ביאור הכתוב: לעיל [ב א] דרשה הגמרא מהכתוב [שם כג ב] "לא תהיה אחרי רבים לרעות אחרי רבים להטות" שאין הולכים אחרי רוב של דיין אחד לחובה אלא רק לזכות.

וכהמשך לכך נאמר הפסוק לא תטה משפט אביונך, (19) כדי ללמד, שדווקא משפט אביונך אי אתה מטה על פי דיין אחד לחייב, אבל אתה מטה משפט של שור הנסקל, שאם יש רוב של דיין אחד לחייבו סקילה, הורגים על פיו. (20)

ומקשה הגמרא על דברי רבי אבהו עשרה דברים יש בין דיני ממונות לדיני נפשות: וכי

שמכריעים על פי הבנתם, אבל אם מלמדו שלא בשעת הכרעת דין, ואחר כך בא דין לפנייהם אפשר לצרף את התלמיד גם אם יש לו רק קצת סברא להבין ולישא וליתן ואין צורך שיבין כל דבר מדעתו. ומקור דבריו מהמרדכי [תשטו].

והעיר האורים ותומים [אורים ח] שדברי המרדכי אינם עולים בקנה אחד עם דברי רש"י, שכן רש"י הביא ראיה לדבריו ממה שמשה לימד את כל ישראל, ולכאורה ההבנה בזה שאם הרב אינו יכול לדון עם זה שלמד עימו גמרא אם כן משה לא יכל לדון עם כל ישראל שלמדו ממנו, ואילו לדברי המרדכי זו אינה ראיה שכן משה למד איתם לפני שבא הדין לפנייהם ובכי האי גוונא כולם מיצטרפים עימו, וצריך לומר שהיתה למרדכי ראיה אחרת לכך שהלומד מרבו רק את עיקרי הדינים מצטרף עימו לדין, וצ"ע.

אמנם, יתכן שכונת רש"י היא דכיוון שכולם למדו ממשה אם כן יכל אותו תלמיד ללמוד את ההלכות האלו גם מרב אחר ואינו נקרא תלמיד מחמת זה לפוסלו לדון עימו.

18. וכך פסק הרמ"א [יח ה] בשם הנימוקי יוסף,

ובכנסת הגדולה הסתפק האם כונתו שאין צריך שיהי התלמיד כרב אמי ורב אסי ומכל מקום צריך שיהי מבין קצת מסברתו, או שמא אפילו אם כל ידיעותיו בהלכה ומסברא הן מרבו מצטרף עימו. והוכיחו התומים [יח ה] וחידושי הגהות על הטור [יח ו] מדברי הרמב"ם כמו הצד השני.

19. כי אם ללמד על אביון ממש הרי פשיטא שאין חילוק בין עשיר לעני, ואם ללמד שאין הולכים אחרי רוב של דיין אחד כבר נלמד מלא תהיה אחרי רבים לרעות, ובעל כרחך שהפסוק בא למעט שור. — יד רמ"ה.

20. רש"י כתב שמכאן למדים לכל שאר המעלות של דיני נפשות שאינם נוהגות בשור הנסקל, חוץ מבית דין של עשרים ושלושה שהרי נאמר וגם בעליו יומת, ומקשים כמיתת הבעלים כך מיתת השור, ומיסתבר שההיקש נאמר לענין מספר הבית דין שהוא עיקר הדין ותחילתו, אבל שאר המעלות אינם אלא הצלה "ומה לנו לחוס על שור המועד, מוטב לקיים וביערת הרע". וביד

עשרה דברים יש, **הא תשעה הוו**.

ותמהה הגמרא על המקשן: מדוע הינך סבור שיש תשעה דברים **הא עשרה קתני**, הרי נמנו עשרה דברים במשנה.

ומבאר המקשן את קושיתו: **משום דאין הכל כשרין, ועשרים ושלשה הדא היא** — כי הטעם לכך שממזר פסול לדון בדיני נפשות הוא משום שצריך סנהדרין של עשרים ושלושה שנאמר בהם ונשאו איתך [כמבואר להלן].

ומשום כך פרכינן, דאם כן ישנם רק תשעה דברים בין דיני ממונות לדיני נפשות ולא עשרה?

ומתרצת הגמרא: **הא איבא אחריתי**, ישנו חילוק נוסף שלא הוזכר במשנה: **דתניא אין מושיבין בסנהדרין לדון דיני נפשות מי**

שהוא זקן — ששכח צער גידול בנים ואינו מרחם, (21) **וכן פרים ומי שאין לו בנים**, שאינם מרחמים כמו מי שיש לו בנים. (22) אבל לדיני ממונות מושיבים זקן ומי שאין לו בנים, נמצא שיש עשרה חילוקי דינים בין דיני ממונות לדיני נפשות.

ר' יהודה מוסיף אף מי שיודעים בו שהוא **אכזרי**, אין מושיבים אותו בבית דין. (23)

והילופיהן **במסית**, כשבאים לדון מסית לעבודה זרה מושיבים גם דיינים זקנים ואכזרים, משום **דרחמנא אמר לא תחמול ולא תכסה עליו**. (24)

נאמר במשנה: **הכל כשרין לדון דיני ממונות**.

ודנה הגמרא: **"הכל" לאתויי מאי?**

שכבר הורגל בדיני נפשות שיש להקל ולמצא צד זכות, אין חשש שיבא להתאכזר בדין.

22. אבל מי שהיו לו בנים ונסתרס או מתו כשר, רש"ש הוריות [ד ב], ועיין מהר"י קורקוס הלכות שגגות [יג א].

23. לכאורה צריך ביאור וכי יש חילוק בין פסק דין של אכזרי וזקן לאדם אחר הרי יש משפט אחד וכיצד יתכן שישתנה הדין בין בני האדם. ועיין ברכת אברהם מה שכתב בזה.

24. בחזון איש כתב שמושיבים בדווקא זקן ומי שאין לו בנים כדי לקיים לא תחמול ולא תכסה עליו. אך במנחת חינוך תמה כיוון שסריס אינו כשר לדיני נפשות, אם כן אין סומכים אותו מעיקרא וכיצד ידון את המסית, ותירץ, דלאחר שנשמך נעשה סריס.

רמ"ה כתב שמהפסוק לא תטה משפט אבינוך למדים את כל המעלות שיש בדיני נפשות שלא לגרום הטיה לרעה בדיני נפשות.

21. הרמב"ם [סנהדרין ב ג] כתב זקן מופלג, וביאר הלחם משנה שנקט בדווקא מופלג משום שבהמשך [הלכה ו] פסק כרבי יוחנן שצריך שיהיו הדיינים בעלי שיבה, ועל כרחך שלא כל זקן נפסל מלדון אלא רק זקן מופלג. והרש"ש בהוריות ד ב דקדק מהמשנה שם ששיעור זקן היינו מי שאינו ראוי להוליד, עיין שם. וכן מבואר במאירי אין מושיבין זקן מופלג שאינו מוליד. וברמ"ה כתב שהטעם שאין מושיבין זקן הוא מפני שדעתו קצרה עליו ולפי זה לכאורה אפילו אם הוא עדיין מוליד פסול מלשבת בדין. עוד כתב המאירי בשם יש מפרשים, שלכתחילה אין מושיבים זקן, אבל אם היה דיין בעודו צעיר והזקין, אין מורידין אותו, כיוון

וגם גר כשרים לדון דיני ממונות.

משום דאי אשמעינן רק גר דכשר לדון דיני ממונות, היה מקום לטעות ולפרש, שדווקא גר דראוי לבא בקהל, יכול לדון, אבל ממזר, אימא לא ידון, לכך נאמר שגם הממזר כשר.

וכן אי אשמעינן רק שהממזר כשר לדיני ממונות, היה מקום לטעות ולפרש, כי דווקא ממזר דבא מטיפה כשרה, שהרי אביו ואמו מישראל, כשר לדון, אבל גר, דלא בא מטיפה כשרה, שהרי נולד מנכרית, אימא לא ידון.

משום כך, צריכא, הוצרכה המשנה לפרש שגם גר וגם ממזר כשרים לדון דיני ממונות.

שנינו במשנה: ואין הכל כשרין לדון דיני נפשות.

וכשם שהכל כשרים לדון דיני ממונות נאמר כדי לרבות מהממזר כשר כך אין הכל כשרים לדון דיני נפשות בא למעט ממזר.

ומבאר הגמרא: מאי טעמא?

אמר רב יהודה, לאתויי ממזר, שאף על פי שאינו ראוי לבא בקהל, הרי הוא כשר לדון דיני ממונות.

ומקשה הגמרא על דברי רבי יהודה: הא תנינא חדא זימנא, הרי כבר שנינו [לעיל כז ב] כל הראוי לדון דיני נפשות ראוי לדון דיני ממונות, ויש ראוי לדון דיני ממונות ואין ראוי לדון דיני נפשות.

והוינן בה, במה שנאמר — "יש ראוי לדון דיני ממונות ולא דיני נפשות", לאתויי מאי, מיהו אותו שנאמר בו דין זה?

ואמר רב יהודה, לאתויי ממזר, שעליו נאמר כשר לדיני ממונות ולא לדיני נפשות.

וקשה על דברי רב יהודה, לשם מה הוצרך לרבות משתי מקומות שהממזר כשר לדיני ממונות? (25)

ומתרצת הגמרא: חדא לאתויי גר, (26) וחדא לאתויי ממזר.

וצריכא, הוצרכה המשנה לפרש שגם ממזר

כאן, ובדיני נפשות יכול גר לדון גר אחר. ודעת התוספות כאן ובעוד מקומות, שבדיני נפשות אין הגר יכול לדון כלל, ובדיני ממונות גר כשר לדון רק גר אחר, אבל אינו יכול לדון את ישראל. ודעת הרי"ף הרמב"ם והרא"ש כמו התוספות וכן פסקו הטור והשלחן ערוך [ז א], אבל ממזר כשר לדון אפילו ישראל גמור כיוון שאביו ואמו מישראל. וראה בתוספות שהקשו על עצמם מדוע הוזקקה הגמרא לבאר צריכותא לגר וממזר הלא דיניהם שונים זה מזה.

ובפירוש בעלי התוספות לפרשת משפטים כתבו שגר פסול רק במקום שיש ישראל שיוודע לדון אבל כשאינו כמו הגר כשר וכדמצינו

25. כך פירשו התוספות את קושיית הגמרא, שכן על המשנה עצמה אין קושיה מדוע כפלה את הדין שממזר כשר לדון, מפני שהמשנה כאן הזכירה את כל הדינים שכבר הוזכרו במקומות אחרים כדי לפרש את החילוק בין דיני ממונות לנפשות, אבל על רבי יהודה קשה לשם מה הוצרך לפרש את שתי המשניות שהכוונה בהם היא לאתויי ממזר, הלא אחר שפירש במקום אחד ממילא נשמע שגם המשנה המקבילה כוונתה לאתויי ממזר, וכן כתב הר"ן.

26. דעת רש"י [יבמות קב א] שבדיני ממונות גר יכול לדון אפילו ישראל גמור כדמשמע בגמרא

מכל פסול משום שהיו צריכים ראויים להשראת שכינה, אבל שאר דינים כשרים גם אם הם פסולי משפחה.

אלא אמר רב נחמן בר יצחק: אמר קרא, [שמות יח כב] "והקל מעליך ונשאו אתך", ופסוק זה מדבר על עצת יתרו לצרף עימו דינים להקל עליו. (29) ומתיבת "אתך", דרשינן שהדינים צריכים להיות בדומין לך ליהוי, ולא פסולי משפחה.

מתניתין

סנהדרין — בין גדולה של שבעים ואחד, ובין קטנה של עשרים ושלושה — (1) היתה יושבת כמין חצי גורן עגולה, כלומר בחצי עיגול, וזאת, כדי שיהו הסנהדרין רואין זה את זה. (2)

דתני רב יוסף כשם שבית דין צריכים להיות מנוקין בצדק, כך הם צריכים להיות מנוקין מכל מום, שלא יהיה בסנהדרין דין שיש לו מום או פגם משפחה.

אמר אמימר, מאי קרא, היכן נרמז דבר זה בכתוב, שנאמר [שיר השירים ד ז]: **כולך** (27) **יפה רעיתי ומום אין בך.**

ותמהה הגמרא: מנין שיש ללמוד מפסוק זה לפסול דין שיש בו פגם משפחה, ודילמא דווקא מי שיש בו מום ממש פסול לדון? (28)

אמר רב אחא בר יעקב: אמר קרא [במדבר יא טז] **"והתיצבו שם עמך"**, משמע מתיבת "עמך", שהדינים צריכים להיות בדומין לך,

ומקשה הגמרא: **ודילמא התם** בדינים שבזמן משה הצריכה התורה שיהו שלמים

ששמעיה ואבטליון היו גרים. [ועיין תוספות יום טוב אבות א י']

27. ביד רמה ביאר שפסוק זה בעל כרחך עוסק בסנהדרין דאי בכל ישראל אי אפשר שלא יהיו ביניהם חללים וממזרים, והביא עוד שהדיוק הוא מדכתיב "כלך" דהוי בגימטריה שבעים שזה מנין הסנהדרין מלבד הנשיא שעל גביהן. וע"ש שתמה על זה.

28. ביבמות [קא ב] דרשה הגמרא מפסוק זה שדיין סומא פסול לעדות, וכן פסק הרמב"ם סנהדרין [יא ו], וביאר שם הלחם משנה שבסלקא דעתך הבינה הגמרא שמהפסוק מום אין כך למדים גם פגם משפחה וגם מום הגוף, ודחיית הגמרא היא שלמדים מפסוק זה רק מום הגוף.

29. רש"י ציין שהלימוד הוא מהנאמר ביתרו [שמות יח כב] ונשאו אתך, ולא מהנאמר

במדבר [יא יז] ונשאו איתך במשא העם, שכן שם מדובר על מינוי הסנהדרין שהיו צריכים שתשרה עליהם שכינה ופסוק זה הוא המשך לזה התיצבו עמך שכבר נתבאר בגמרא שאין לדרוש מהתם. אך ביד רמה כתב שלומדים מהנאמר במדבר ונשאו איתך במשא העם, ואין להקשות הרי שם היו צריכים שתשרה עליהם השכינה, שכן ממה שהוזכרו שני פסוקים והתיצבו עמך ונשאו איתך יש ללמוד שאין למנות דין פסול משפחה גם בזמן שאין צורך להיות ראויים להשראת השכינה.

1. נתבאר על פי רש"י שכתב "סנהדרין: אף של עשרים ושלושה", ולכאורה משמעשכל המשנה עוסקת בשניהם, אך ראה מה שיתבאר בהערות על המשך המשנה ששנינו "ושלש שורות של תלמידי חכמים".

2. א. לפי שאם היו יושבים בשורה, אין פני הראשונים רואים זה את זה; ובעגולה שלימה

א-17 ושלש שורות של תלמידי חכמים — בכל א-17 שורה עשרים ושלשה תלמידי חכמים (1) — יושבין לפניהן של סנהדרי קטנה (2) אף הם בחצי עגולה ועל הקרקע, ואילו הסנהדרין יושבים על הספסלים —

וכל אחד ואחד מתלמידי החכמים מכיר את מקומו, כלומר:

היו מושיבים את תלמידי החכמים לפי חשיבותם, דהיינו: היושבים בשורה הראשונה גדולים מאלו שבשורה השניה, והיושבים בשורה השניה גדולים מאלו שבשלישית; וגם בכל שורה ושורה הושיבום לפי סדר חשיבותם, הגדול בראש השורה והקטן ממנו למטה הימנו וכן הלאה, ולפיכך צריך כל אחד להכיר את מקומו.

ושני סופרי הדיינים עומדים לפניהם של הסנהדרין, אחד מימין הסנהדרין ואחד משמאלם.

וכותבין שני הסופרים את דברי הדיינים המזכין, "פלוני זיכה, ומן הטעם הזה", ואת דברי הדיינים המחייבין. (3)

רבי יהודה אומר:

שלשה סופרים עומדים לפניהם: (4)

אחד מהם כותב את דברי המזכין בלבד.

ואחד מהם כותב את דברי המחייבין בלבד.

והשלישי כותב הן את דברי המזכין והן את דברי המחייבין.

1. כמנין סנהדרי קטנה שהיא של עשרים ושלשה; שאם יחלקו העשרים ושלשה סנהדרין רובן מחייבין ומיעוט מזכין [כלומר, שנים עשר מחייבים ואחד עשר מזכים], והטייה לרעה [הרי] אין על פי אחד [כמבואר לעיל לב א], וצריך להוסיף שנים שנים עד שבעים ואחד, הלכך צריך להושיב לפניהם ארבעים ושמונה להשלמת שבעים ואחד [וכשהגיעו לשבעים ואחד שוב אין מוסיפים, אלא דנים אלו כנגד אלו עד שיימצא רוב המספיק לצד אחד], ולא אורח ארעא לעשות שורות לתלמידים של עשרים וארבעה שתהא מרובה משל דיינים, ו[אף] לא לעשות שורות קטנות, ו[אף] לא שתים של עשרים ושלשה ואחד של שני תלמידים, הלכך עבדי שלש שורות, רש"י.

2. לשון המאירי: פירוש: דבר זה בסנהדרי קטנה של עשרים ושלשה, שפעמים צריכים להוסיף בדיינין, כגון שלא היה שם מטה לרעה

אין יושבין, לפי שצריכין בעלי הדין והעדים ליכנס לדבר בפני כולן, שיהו כולן רואין את העדים.

ב. לשון המאירי הוא: הגדול שבכולן יושב בראש, והוא שימינו מיוחדת לצד אחד, וכל העיגול בא מצד שמאלו; ובסנהדרי גדולה, אותו שמושיבין אותו בראש נקרא "ראש ישיבה" או "נשיא", והגדול שבשבעים בא אחריו, ונקרא "אב בית דין", ואחר כך מושיבין אותן בסדר, זה לשמאלו של זה, לפי מעלתם.

3. א. ראה סוגיית הגמרא לעיל לד א.

ב. כתב רש"י, שהוצרכו שנים לכתוב, כדי שאם יטעה האחד, יוכיח כתבו של חברו.

4. כי יש לחוש שמתוך טורח הטעמים שירבה עליהן, יטעו בדבר; אבל עכשיו שהיו שלשה, ואין טורח רב על השנים לא יקצרו בדבר, ואם יטעה אחד מהם יוכיח כתבו של שלישי, על פי רש"י.